

AGRESE VE SPORTU DĚTÍ A MLÁDEŽE

AGGRESSION IN YOUTH AND CHILDREN'S SPORT

J. Mudrák, P. Slepíčka & P. Šiška

Univerzita Karlova v Praze, Fakulta tělesné výchovy a sportu, katedra pedagogiky psychologie a didaktiky TV a sportu, psychosociální laboratoř

ABSTRACT

In the article we present an overview of contemporary research concerned with aggression in children and youth in the context of sport. Sport represents an important social environment in which aggressive behavior may be either encouraged or regulated. Especially social and motivational climate, culture and norms of the sport and expectations towards young athletes seem to play a crucial role. Emphasizing the competition, victory at all cost and using aggression as a means of achieving success may support aggressive behavior in and outside the context of sport. On the other hand, when the norms of the sport stress the importance of self-control and fair play, it may positively regulate the occurrence of aggression in children and youth both in sport and in life.

Keywords: aggression; violence; sport; children; youth

SOUHRN

V předkládaném článku představujeme přehled současných studií zabývajících se agresí u dětí a mládeže v kontextu sportu. Sport představuje významné socializační prostředí, ve kterém může být agresivní chování jak podporováno, tak i žádoucím způsobem regulováno. Důležitou roli hraje zejména sociální mikroklima obklopující sportující mládež, dále charakter sportu a požadavky, které jsou v rámci provozování těchto sportů na mladé sportovce kladeny. Rozhodující vliv má především kultura a normy daného sportu. Důraz na soutěž, vítězství za každou cenu a užívání násilí jako prostředku k dosažení úspěchu mohou přispívat k vyšší úrovni agresivního chování nejen ve sportu, ale i mimo sportovní kontext. Naopak důraz na sebekontrolu a fair play u sportujících dětí a mládeže i u jejich nejbližšího sociálního okolí může pozitivně přispívat k redukci nežádoucí agrese ve sportu i v běžném životě.

Klíčová slova: agrese; násilí; sport; děti; mládež

Úvod

Agrese a projevy násilí u dětí a mládeže představují závažný společenský problém, jemuž je oprávněně věnována značná výzkumná pozornost. Výsledky studií z poslední doby ukazují narůstající počet případů napadení či přepadení spáchané lidmi mladšími osmnácti let v zemích Evropské unie (Fitzgerald, Stevens a Hale, 2004) a také v americkém kontextu vnímají vyučující signifikantní nárůst záměrné agrese mezi školní mládeží (McAdams, 2002). Podobně Kolář (2005) na základě své klinické zkušenosti předpokládá vzrůstající výskyt šikany na českých školách. Naopak Molcho a kol. (2009) předkládají v rámci své longitudinální studie šikany u adolescentů z dvaceti evropských zemí a USA povzbudivější výsledky, neboť současní studenti zažívají šikanu

méně často než studenti v předchozích letech. Čeští studenti přitom udávali jeden z nejnižších výskytů šikany ze všech studovaných zemí a také u nich došlo v průběhu studie k jednomu z nejvyšších poklesů. Například v roce 1993 se považovalo okolo 40% českých studentů za oběť příležitostné šikany, v roce 2006 to bylo pouze okolo 15%.

Projevy agresivního chování souvisí s celou řadou proměnných. Hawkins a kol. (2000) provedli rozsáhlou analýzu studií zabývajících se faktory ovlivňujícími výskyt agresivního chování u dětí a mládeže. Na individuální úrovni se projevovala především agresivní přesvědčení a postoje, účast v jiných formách antisociálního chování či obecně vyšší úroveň agresivity jako osobnostní charakteristiky. Z rodinných faktorů souvisely s agresivním chováním příliš přísná, rozmazlující nebo ne-

konzistentní výchova, špatné vztahy v rodině, kriminalita rodičů či zanedbávání dítěte. V prostředí školy měly významný dopad studijní neúspěchy a nízká úroveň školní docházky či delikvence vrstevníků. Důležitý vliv mělo také prostředí, ve kterém děti vyrůstaly, zde měla významný vliv například chudoba, dostupnost zbraní a drog, či kriminalita dospělých v okolí. V jiné studii nejvíce predikovaly násilné chování dětí ve věku 10-14 let přítomnost delikventních vrstevníků, antisociální osobnostní rysy, deprese, zanedbávání a zneužívání (Ferguson a kol., 2009).

Fraser (1996) předpokládá, že agresivní chování je především důsledkem interakce dítěte se sociálními systémy, ve kterých probíhá jeho vývoj. V dětství je tak zvláště důležitý vliv rodiny, později vzrůstá význam dalších sociálních systémů, především školy a vrstevníků. V rámci těchto systémů se děti a dospívající učí používat agresi jako prostředek k dosahování svých sociálních cílů a také jako reakci na agresivní chování druhých lidí. Důležitým sociálním systémem, jenž může významně ovlivnit postoje a výskyt agresivního chování u velké skupiny dětí a mládeže představuje prostředí sportu. Sport na jednu stranu poskytuje množství pozitivních zdravotních, psychických a sociálních přínosů široké skupině mladých lidí, na druhou stranu se zde však často objevují případy násilí, jež je výrazně méně regulováno než v běžném životě a je spojeno s vysokým rizikem úrazů a negativních zdravotních důsledků (Fields, Collins a Comstock, 2010). Bredemeier a Shields (1986) v tomto kontextu mluví o „uzávorkování morality“, kdy agresivní chování považované sportovci za neakceptovatelné v běžném životě je pro ně přijatelné v kontextu soutěže. Zvláště u kontaktních sportů se objevuje výrazná orientace na soutěž spojená s častějším agresivním chováním a pozitivnějším hodnocením nepovolených zákroků a porušování pravidel (Kavussanu a Ntoumanis, 2003). Například v kontextu hokeje jsou mladí sportovci často vystavováni specifickým podmínkám, v nichž jsou za kompetentní hráče považováni sportovci hrající agresivně a vyrovnávající se úspěšně s agresivním chováním soupeřů vůči vlastní osobě (Pappas a kol., 2004).

Typickými projevy agrese u mladých sportovců jsou především případy násilné šikany zaměřené proti některým členům týmu či uchazečům o členství v týmu, fauly a snaha cíleně zranit soupeře v průběhu hry či rvačky mezi členy soupeřících sportovních týmů (Fields, Collins, Comstock, 2010). Například více než 60% mladých amerických sportovců bylo někdy vystaveno ponižujícím verbálním násilným praktikám a přibližně 20% udávalo zkušenost s fyzickým násilím při vstupu do sportovních týmů (Hoover, 1999). Případy šikany při vstupu do sportovních týmů jsou zvláště závažné u adolescentů, neboť se u nich objevuje výrazně vyšší potřeba přijetí vrs-

tevnickou skupinou a zranitelnost vůči skupinovému tlaku vrstevníků (Nuwer, 2000). Fields, Collins a Comstock (2010) také uvádějí přehled současných zjištění týkajících se faulování a nečisté hry v celé řadě mládežnických sportů, převážně v americkém kontextu. Například 30% středoškoláků účastnících se organizovaného soutěžního sportu uvedlo, že fyzické násilí porušující pravidla a prováděné s cílem zranit protivníka (jako například údery, nárazení, srážení a podobně) je nevyhnutelnou součástí hry. Rozsáhlá americká epidemiologická studie pak došla k závěru, že přibližně 6,4% všech úrazů u středoškolských sportovců bylo způsobeno v důsledku nepovolených zákroků, přičemž nejvyšší podíl byl v basketbalu (14%) a fotbalu (11%) (Collins, Fields, Comstock, 2008).

Vymezení agresivního chování

Agrese (z lat. *ad-gredior*, přistoupit blízko, napadnout) je v psychologicko - sociologickém pojetí chování, které vědomě a se záměrem ubližuje, násilně omezuje svobodu a poškozuje jiné osoby nebo věci. Odlišným pojmem je agresivita; ta bývá obecně definována jako rys osobnosti jedince, jímž v určité míře disponuje každý člověk. Tento rys stojí v pozadí a tvoří základnu agresivního chování. Agresivita je tedy tendence k útočnému či nepřátelskému jednání vůči druhé bytosti, kolektivu, instituci apod. nebo vůči sobě samému; zahrnuje značnou šíři projevů od symbolických řečových forem až po fyzické napadení (Jandourek, 2001).

V psychologii sportu panuje nedostatek konsensu v definici těchto pojmů. Často užívané vymezení agrese jako „chování, jehož cílem je ublížit“ (Myers, 2010, str. 355), je v kontextu sportu obtížně aplikovatelné, neboť „záměr ublížit“ je přímo obsažen například v kontaktních či bojových sportech. Je proto nezbytné rozlišovat mezi agresí v rámci pravidel, kterou lze považovat za žádoucí, a agresí jdoucí nad rámec pravidel, jejímž cílem je získat nedovolenou výhodu, často způsobem ohrožujícím zdraví a někdy i život soupeře. Jedna často akceptovaná definice říká, že agrese je chování porušující pravidla dané sportovní aktivity s úmyslem poškodit někoho buď psychicky anebo fyzicky (Tenenbaum, Stewart, Singer, Duda, 1996). Podobně Kerr (2006) mluví o sankcionované a nesankcionované agresí. To zní v českém kontextu poněkud paradoxně, neboť sankcionované chování bývá obvykle vnímáno jako chování trestané. Podle Kerra (2006) je však sankcionovaná agrese ve sportovním kontextu agresivní či násilné chování probíhající v rámci psaných i nepsaných pravidel daného sportu, zatímco nesankcionovaná agrese tyto psaná či nepsaná pravidla překračuje. Také může být užitečné uvažovat o „instrumentální“ versus „hostilní“ agresí, kdy instrumentální agrese je racionální a slouží jako prostředek k dosažení určitého cíle (např. vítězství na

soutěži) zatímco hostilní agrese je založena na negativních emocích (především vzteku) a jejím primárním cílem je ublížit druhému (Myers, 2010).

Důležitým faktorem v posuzování toho, zda je či není agresivní jednání přijatelné, mohou mít normativní očekávání jako tlak na výsledky a atraktivitu hry. Ty mohou vést k posunům v hodnocení agresivního chování i u sportující mládeže. Kerr (2006) zmiňuje, že některé agresivní zákroky v hokeji, které jsou proti pravidlům, postupně přestaly být trestány a fakticky se staly sankcionovanými, tj. začaly být považovány za přijatelné v rámci nepsaných pravidel. K tomu mohou paradoxně přispívat také opatření, jež mají omezit riziko důsledků agresivního chování v průběhu hry. Například zavedení chráničů obličeje v hokeji vedlo ke zvýšení zákroků vysokou holí a úderů loktem do obličeje protihráče a postupné normalizaci agresivnější hry (Kerr, 2006).

Sociálně kognitivní přístup k agresi

V průběhu času byl původ agresivního chování vysvětlován prostřednictvím různých teorií (Hošek, 2001; Slepíčka, Hošek, Hátlová, 2009). Hošek (2001) představuje agresi jako multidimenzionální jev, na jehož vzniku se podílejí ve vzájemné souvislosti biologické, psychologické, vývojové i sociální faktory. Tradičně bylo k agresi přistupováno jako k instinktivnímu chování (např. Lorenz, 1966). Z tohoto pohledu disponují lidé vrozeným agresivním pudem, jenž usiluje o vybití prostřednictvím agresivního chování. Sport tak může sloužit jako jeden z prostředků k uvolnění tohoto agresivního pudu a účast ve sportu by měla vést ke snížení výskytu agresivního chování. Tomu však neodpovídají výsledky některých výzkumů, ukazujících na souvislost aktivní účasti v kontaktních sportech a vyšší úrovní agresivního chování i mimo kontext sportu (Forbes a kol., 2006; Huang a kol., 1999; Endressen a Olveus, 2005). Na vzniku agresivního chování se bezpochyby podílejí také vrozené faktory, v současné době je však především zdůrazňován význam jejich interakce s prostředím – z tohoto pohledu teprve kombinace specifického temperamentu a prostředí podporujícího agresivitu vede ke vzniku agresivního chování (Myers, 2010).

Další významná teorie předpokládá vznik agresivního chování v důsledku frustrace při neschopnosti dosáhnout vytčeného cíle. Tato teorie, původně formulovaná Dollardem (Dollard a kol., 1939 dle Tery 1985), implikuje, že frustrace vždy vede k nějaké formě agrese (i když se nemusí nutně projevit násilným chováním). Některé výzkumy provedené v kontextu sportu do jisté míry podporují tuto teorii. Například frustrující situace v hokeji (prohra, velký bodový rozdíl a podobně) často souvisí s vyšší úrovní agresivního chování (Gee, Leith, 2007). Naopak jiné výzkumy ukazují limity této teorie. Kupříkladu vyšší úroveň agresivního

chování často nevykazuje tým, který prohrál, ale naopak vítězný tým (Tery, 1985). Na projevech agresivního chování v důsledku frustrace se také může významně podílet to, jakým způsobem sportovci zpracovávají své emoce a minulou zkušenost. Například u sportovců, kteří se více zabývali svými minulými negativními zkušenostmi, se objevoval signifikantně vyšší výskyt vzteku a agresivního chování (Maxwell, 2004). Na obecné úrovni se na vzniku agresivního chování v důsledku frustrace podílejí rozdíly mezi očekáváními a výsledky, spíše než objektivní podmínky (Myers, 2010).

V současné době zřejmě nejvíce akceptovanou teorií vzniku agrese v kontextu sportu i mimo něj představuje sociálně kognitivní teorie, podle níž se člověk učí agresivnímu chování především na základě vlastní zkušenosti a prostřednictvím pozorování druhých lidí (Bandura, 1978; Bandura, Barbaranelli, Caprara, Pastorelli, 1996; Bandura, 1999). Tato teorie ukazuje na zásadní význam kognitivních faktorů (jako jsou postoje, přesvědčení, atribuce, či seberegulační a sebereflexivní procesy) osvojovaných v rámci interakcí se sociálním kontextem. Také ve sportu jsou socializační procesy považovány za jeden z nejdůležitějších vlivů souvisejících se vznikem agresivního chování (Pappas, 2004). Agresivní chování je z tohoto pohledu socializováno na několika úrovních: 1) na úrovni nejbližší referenční skupiny sportovce (tj. na úrovni trenérů, ostatních členů sportovního týmu a rodiny), 2) v rámci struktury a pravidel daného sportu a tlaku na jejich dodržování, 3) prostřednictvím postojů veřejnosti, fanoušků a médií. Zvláště u kontaktních sportů, ve kterých tradičně dominují muži, bývá násilí nejen tolerováno, ale přímo aktivně podporováno (Pappas, 2004). Výzkumy dokonce naznačují vyšší toleranci vůči projevům násilí u vrcholových sportovců než u běžné populace. Například Benedict (1997) zjistil na základě analýzy několika set případů vrcholových sportovců obžalovaných z násilných trestných činů, že skutečně odsouzených jich bylo signifikantně méně než v běžné populaci.

Anderson a Bushman (2002) spojují sociálně kognitivní teorii agrese s dalšími přístupy a předkládají tzv. obecný model agrese. V rámci tohoto modelu je pro porozumění agresivnímu chování nutno brát v úvahu vzájemnou interakci mezi osobnostními faktory (jako jsou přesvědčení, postoje, hodnoty) a situačními faktory (agresivní náповědi, provokace, frustrace, či bolestivé podněty). Tyto interakce pak determinují tzv. aktuální vnitřní nastavení, jež je výsledkem spolupůsobení kognitivních faktorů (např. hostilních myšlenek), emocí (např. vzteku) a aktuální aktivační úrovně. Na základě tohoto nastavení pak může či nemusí následovat agresivní chování.

Agrese ve sportu dětí a mládeže ze sociálně kognitivní perspektivy

Z pohledu sociálně kognitivního přístupu představuje sport prostředí utvářející kognitivní faktory vztahující se k agresi, jako jsou hodnoty, postoje, přesvědčení či kognitivní schémata. Účast ve sportu tak může v závislosti na konkrétním uspořádání dané sportovní aktivity podporovat i omezovat agresivní chování dětí a dospívajících. V následující části se pokusíme představit ty charakteristiky sportovního prostředí, jež mohou podporovat či limitovat kognitivní faktory související s agresivním chováním dětí a mládeže.

Jedním z důležitých sociálně kognitivních faktorů ovlivňujících výskyt nežádoucí agrese v kontextu sportu je motivační klima a s ním související tzv. cílové orientace. Teorie cílových orientací se zabývají především psychickými procesy stojícími v pozadí toho, jaké druhy cílů si lidé obecně volí. Základní mechanismy volby cílů vycházejí z tohoto pohledu ze dvou způsobů hodnocení vlastního výkonu – první akcentuje srovnávání s výkonem druhých lidí, druhý srovnávání s vlastním předchozím výkonem. Cíle, které si na tomto základě lidé kladou, reflektují buď tendenci jevit se jako kompetentní ve srovnání s druhými, nebo dosáhnout zlepšení ve srovnání s vlastním předchozím výkonem. Tyto mechanismy jsou v literatuře popisovány různými termíny, jejichž význam je v mnoha ohledech ekvivalentní. Například bývá rozlišována orientace na předvedení vlastních schopností (*performance goal orientation*) a orientace na zvládnutí (*mastery goal orientation*) (Dweck, 2000), či orientace na ego (*ego orientation*) nebo na úkol (*task orientation*) (Nicholls, 1983). Motivační klima převažující v rámci daného sportovního týmu může mít významný dopad na projevy nežádoucího agresivního chování. Boixados a kol. (2004) zjistili významný dopad motivačního klimatu na postoje k agresivnímu chování ve studii španělských fotbalistů ve věku 10-14 let. Když zkoumaní mladí sportovci vnímali motivační klima tréninkové skupiny jako zaměřené na sportovní činnost samotnou, tak udávali větší spokojenost s tréninkem, cítili se jako kompetentnější, a také vyjadřovali negativní postoje k nečisté agresivní hře mimo rámec pravidel. Naopak když vnímali motivační klima jako zdůrazňující především soutěž s druhými a málo zaměřené na činnost samotnou, tak udávali pozitivnější postoje k agresivní hře mimo rámec pravidel (Boixados a kol., 2004). Podobně Miller a kol. (2004) zjistili v norské studii fotbalistů a fotbalistek ve věku 15-16 let dopad týmového motivačního klimatu silně zaměřeného na soutěž na nižší úroveň morálního usuzování a schvalování soutěžních praktik mimo rámec fair play, jako například zastrasování, faulování, či podvádění. Podle další studie fotbalistů ve věku 12-14 let pocházejících z různých

evropských zemí udávali hráči vnímající motivační klima v rámci svého klubu jako zaměřené převážně na soutěž vyšší výskyt agresivního chování mimo rámec pravidel a spíše odmítali zásady fair play (Ommundsen, a kol., 2003). Lee a kol. (2008) poukazují také na důležitost hodnot prosazovaných v rámci sportovních týmů. Když sportovci ve věku 12-15 let účastníci se jejich studie zdůrazňovali hodnoty sportovního ducha, fair play a pomoci druhým, tak s větší pravděpodobností odmítali negativní chování jako například podvádění či agresivní chování vůči protivníkům. Naopak pokud udávali výraznou orientaci na soutěž a získání statusu prostřednictvím sportu, tak s větší pravděpodobností takového chování schvalovali. Stejně tak Dunn a Dunn (1999) zjistili, že hostilní agresivní chování v rámci sportovního utkání bylo více schvalováno sportovci, kteří udávali vyšší úroveň motivační orientace na ego, tj. kladli vyšší důraz na sociální a materiální zisky plynoucí z vítězství v soutěži.

Na výskyt agrese ve sportu dětí a mládeže mají vliv i takzvané socializační zprostředkovatelé, za něž se ve sportu dají považovat zejména učitelé, trenéři a rodiče, tj. lidé angažující se v přípravě sportujících dětí a vytvářející jejich sociální mikroklima. Například studie srovnávající sportující a nesportující děti (Slepička, Slepičková, 1995) ukázala, že sportující děti ve větší míře považovaly agresi za běžnou a nevyhnutelnou součást sportu. Sportující děti se rovněž častěji přikláněly k názoru, že ve sportu nelze dosáhnout úspěchu, pokud se dodržují všechna pravidla. Zajímavý byl i jejich pohled na reakce učitelů a trenérů týkající se agresivních projevů. 8% dotazovaných sportujících dětí bylo za projevy agrese chváleno, 30% pak ze strany učitelů či trenérů nevnímalo žádnou reakci na projevy agrese. Podobně Chow a kol. (2009) zjistili, že pravděpodobnost, zda se středoškolští hráči fotbalu budou projevovat agresivně, závisela na tom, jestli byly v rámci daného klubu upřednostňovány normy kladoucí důraz na agresivní chování a také pozitivně souvisela s efektivností koučů při strategickém plánování hry. Na negativních postojích k agresivnímu chování a vyšší identifikaci se sportovními ideály, zásadami fair play a prosociálními postoji se také podílejí podpora autonomie ze strany trenérů a možnost činit v rámci sportu vlastní rozhodnutí, jak ukázala studie britských juniorských sportovců (Ntoumanis, Standage, 2009).

Důležitou roli má také konkrétní sportovní disciplína a úroveň soutěže utvářející normy vztahující se k agresivnímu chování. Obvykle bývá zjišťován vztah účasti v kontaktních sportech s pozitivnějšími postoji k agresivnímu chování a také s častějším výskytem agresivního chování. Mladí lidé účastníci se kontaktních sportů jako jsou zápas či americký fotbal vykazují signifikantně vyšší výskyt násilného agresivního chování

(například účasti ve rvačkách) než respondenti z nekontaktních sportů či nesportující (Kreager, 2007). Conroy a kol. (2001) zjistili, že to, do jaké míry děti a dospívající ve věku 8-19 let považovali agresivní chování ve sportu za legitimní, pozitivně souviselo s rostoucím věkem, se zvyšující se úrovní soutěže, které se respondenti účastnili, s tím, zda byl respondent muž a s předchozí zkušeností respondentů s kontaktními sporty. Agresivní chování bylo vnímáno jako legitimnější, pokud agrese poskytovala vyšší výhodu a byla malá pravděpodobnost potrestání. Loughhead a Leith (2001) studovali v kontextu hokeje četnost nepovolených agresivních zákroků při hře u dětí ve věku 11-15 let. Se zvyšující úrovní hry rostl výskyt agresivních zákroků porušujících pravidla a děti také tyto zákroky více schvalovaly a to překvapivě nezávisle na tom, do jaké míry tyto zákroky schvalovali jejich trenéři. Endresen a Olveus (2005) v dvouleté longitudinální studii zjistili, že účast v silových sportech (powerlifting, kulturistika, box, zápas, bojové sporty) pozitivně souvisela u chlapců ve věku 11-13 let s vyšším výskytem agresivního a anti-sociálního chování. Autoři zvažují, zda se na tom podílí spíše vyšší obliba tohoto druhu sportů u agresivnějších dětí, či zda k agresivnímu chování přispívá přímo účast v těchto sportech. Výsledky jejich studie naznačují, že značný vliv má samotná účast, prostřednictvím níž jsou zprostředkovávány normy, postoje a ideály převažující v daném sportu. V silových sportech bývají obvykle zdůrazňovány maskulinní hodnoty spojené s pozitivnějším hodnocením násilného a agresivního chování. V rámci této studie byl nalezen nejsilnější vztah mezi účastí ve sportu a agresivním chováním u boxu, naopak nejslabší vztah byl nalezen u asijských bojových sportů (Endresen, Olveus, 2005).

Vztah mezi účastí v asijských bojových sportech a agresivním chováním u dětí zjišťovaly i další studie. Reynes a Lorant (2001) zjistili, že děti začínající s asijskými bojovými sporty (judo, karate) se nelišily od svých vrstevníků v míře udávaných agresivních tendencí. Ani dlouhodobější účast v těchto sportech nevedla ke zvýšeným agresivním projevům, naopak děti navštěvující judo vykazovaly po dvou letech sledování nižší skóry na škále vzteku, tj. byly lépe schopny kontrolovat své agresivní emoce (Reynes, Lorant, 2004). Podobně míra agresivity u dětí participujících v asijském bojovém sportu taekwon-do klesala s jejich rostoucím technickým stupněm – tj. děti, které déle provozovaly tento sport, vykazovaly nižší agresivní reakce než děti začínající (Skelton a kol., 1991). V jiné studii děti věnující se taekwon-do projevovaly ve srovnání s dětmi navštěvujícími pouze hodiny školního tělocviku vyšší schopnost seberegulace v kognitivní a emoční oblasti a také vyšší úroveň prosociálního chování (Lakes, Hoyt, 2004). Relativně méně časté projevy agresivity u dětí participujících v bojových sportech původem

z Asie mohou být velmi pravděpodobně ovlivňovány jejich filozofií, obecně zaměřenou proti násilí a zdůrazňující sebekontrolu a prosociální chování. Například u studentů trénujících asijská bojová umění akcentující tradiční přístup a filozofii souvisela délka tréninku negativně s projevovanými agresivními tendencemi, naopak u studentů trénujících moderní asijská bojová umění zdůrazňující soutěžní stránku souvisela délka tréninku s projevovanými agresivními tendencemi pozitivně (Nosanchuk, MacNeil, 1989). Významným zprostředkujícím faktorem představuje v tomto kontextu vrstevnická skupina a její postoje k agresivnímu chování (Kreager, 2007). Prosociálně a antisociálně orientovaní adolescenti se často sdružují do podobně orientovaných skupin – příslušnost v prosociálních či antisociálních skupinách pak významně souvisí s výskytem individuálního agresivního chování (Rutten a kol., 2011).

Normy týkající se agresivního chování osvojené v kontextu sportu se pak mohou přenášet i do běžného života mimo sport. Ohledně vztahu účasti ve sportu a výskytem násilného chování mimo oblast sportu došli Forbes a kol. (2006) k závěru, že mladí muži, kteří se na střední škole věnovali kontaktním sportům, udávali ve srovnání se svými vrstevníky častější výskyt agresivního chování vůči svým partnerkám. Podobně středoškolští studenti věnující se kontaktním sportům (americkému fotbalu či basketbalu) vykazovali vyšší agresivní reakce na provokaci než jejich vrstevníci účastníci se nekontaktních sportů (např. atletiky) (Huang a kol., 1999). Tyto závěry však nejsou zcela jednoznačné. Při srovnání sportovců z kontaktních a nekontaktních sportů a nesportovců se jednotlivé skupiny nelišily v míře agresivního chování mimo oblast sportu. Jako hlavní faktor vztahující se k agresivnímu chování se překvapivě ukázaly být fyzické proporce respondentů. Zvyšující se tělesná výška a hmotnost pozitivně souvisely s vyšším výskytem agresivního chování jak u sportovců, tak i u nesportujících, což naznačuje, že somatické ukazatele mohou sloužit jako návod k agresivnímu chování. Nestejné fyzické vybavení ve skupinách sportujících mládeže lze přitom považovat za důležitější předpoklad agrese než u dospělých (Lemieux, McKelvie, Stout, 2002).

Důležitým kognitivním mechanismem umožňujícím projevení agresivního chování je tzv. morální odpoutání (*moral disengagement*), neboli ospravedlnění agresivního chování prostřednictvím přesunutí zodpovědnosti na jinou osobu, zlehčováním dopadů agresivního chování, přesunutím viny na oběť agresivního chování a podobně (Bandura, Barbaranelli, Caprara, Pastorelli, 1996). Morální odpoutání používají také sportovci při ospravedlňování agresivního chování porušujícího pravidla daného sportu. Long, Smith a Longueville (2009) zjistili, že elitní závodníci používali především přenášení zodpovědnosti za agresivní

chování na druhé („není to moje chyba“) a zlehčování dopadů agresivního chování („o nic nešlo“). Morální odpoutání také zprostředkovává často zjišťovaný vztah mezi orientací na soutěž a agresivním chováním a také vztah mezi orientací na úkol a prosociálním chováním (Boardley, Kavussanu, 2009, 2010).

Závěr

Přes jistou nejednoznačnost závěrů představených studií je zřejmé, že agresivní chování ve sportu i mimo něj je do značné míry determinováno charakteristikami sportovního prostředí, které utváří postoje, přesvědčení, hodnoty a další individuální kognitivní proměnné vztahující se k agresii. V tomto rámci mohou být vytvářeny podmínky jak pro možnou stimulaci agrese u sportujících dětí, tak i podmínky podporující snižování nežádoucích agresivních projevů. Důležitou roli hraje zejména sociální mikroklima obklopující sportující mládež, jeho kultura a normy, dále charakter sportu (bojové sporty, kontaktní sporty, estetické sporty) a požadavky, které jsou v rámci provozování těchto sportů na jedince kladeny. Důraz na soutěž, vítězství za každou cenu a používání násilí jako prostředku k dosažení úspěchu mohou přispívat k vyšší úrovni agresivního chování nejen ve sportu, ale i mimo sportovní kontext. Naopak důraz na sebekontrolu a fair play jak u sportujících dětí a mládeže, tak u jejich nejbližšího sociálního okolí může pozitivně přispívat k redukci nežádoucí agrese ve sportu i v běžném životě.

Literatura

Anderson, C. A., Bushman, B. J. (2002). Human Aggression. *Annual review of psychology*, 53, 1, 27-53.

Bandura, A. (1978). Social learning theory of aggression. *Journal of Communication*, 28,3, 12-29.

Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V., Pastorelli, C. (1996). Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of personality and social psychology*, 71, 2, 364-374.

Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and social psychology review*, 3, 3, 193-209.

Benedict, J. R. (1997). *Public heroes, private felons*. Boston: Northeastern University Press.

Boardley, I. D., Kavussanu, M. (2009). The influence of social variables and moral disengagement on prosocial and antisocial behaviours in field hockey and netball. *Journal of sport sciences*, 27, 8, 843-854.

Boardley, I. D., Kavussanu, M. (2010). Effect of goal orientation and perceived value of toughness on antisocial behavior in soccer: The mediating role of moral disengagement. *Journal of sport and exercise psychology*, 32, 176-192.

Boixadós a kol. (2004). Relationships Among Motivational Climate, Satisfaction, Perceived Ability, and Fair Play Attitudes in Young Soccer Players. *Journal of applied sport psychology*, 16, 301-317.

Bredemeier, B. J., Shields, D. L., Weiss, M. R., Cooper, B. (1987). The relationship between children's legitimacy judgements, and their moral reasoning, aggression tendencies, and sport involvement. *Sociology of sport journal*, 4, 48-60.

Bredemeier, B. J., Shields, D. L. (1986). Game reasoning and interactional morality. *Journal of Genetic Psychology: Research and Theory on Human Development*, 147,2, 257-275.

Chow, G. M., Murray, K. E., Feltz, D. L. (2009). Individual, team, and coach predictors of players' likelihood to aggress in youth soccer. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 31, 4, 425-443.

Collins, C. L., Fields, S. K., Comstock, R. D. (2008). When the rules of the game are broken: what proportion of high school sports-related injuries are related to illegal activity? *Injury Prevention*, 14, 34-38.

Conroy, D. E., Silva, J. M., Newcomer, R., Walker, B., Johnson, M. (2001). Personal and Participatory Socializers of the Perceived Legitimacy of Aggressive Behavior in Sport. *Aggressive Behavior*, 27, 405-418.

Corrion K.m Smith, A.L., Longueville, F. D. (2009). "It is not my fault; It's not seious": Athlete Accouts of Moral Disengagement in Competitive Sport. *The sport psychologist*, 23, 388-404.

Dunn, J. G., Dunn, J. C. (1999). Goal orientations, perceptions of aggression, and sportpesonship in elite male youth ice hockey players. *The Sport Psychologist*, 13, 183-200.

Dweck, C.S. (2000). *Self-Theories: Their role in Motivation, Personality, and Development*. Philadelphia, Taylor&Francis.

Endersen, I. M., Olweus, D. (2005). Participation in power sports and antisocial involvement in preadolescent and adolescent boys. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46, 5, 468-478.

Fields, S. K., Collins, C. L., Comstock, R. D. (2010). Violence in youth sports: hazing, brawling and foul play. *British journal of sport medicine*, 44, 32-37.

Ferguson, C. J., San Miguel, C., Hartley, R. D. (2009). A Multivariate Analysis of Youth Violence and Aggression: The Influence of Family, Peers, Depression, and Media Violence. *Journal of pediatrics*, 155, 6, 904-908.

Fraser, M. W. (1996). Aggressive behavior in childhood and early adolescence: an ecological-developmental perspective on youth violence. *Social Work*, 41,4, 347-361.

Fitzgerald, M., Stevens, A., Hale, C. (2004). *A Review of the knowledge on juvenile violence: trends, policie and response in the EU member states*. European Crime Prevention Network.

- Forbes, G. B., Adams-Curtis, L. E., Pakalka, A. H., White, K. B. (2006). Dating Aggression, Sexual Coercion, and Aggression-Supporting Attitudes Among College Men as a Function of Participation in Aggressive High School Sports. *Violence Against Women*, 12,5, 441-455.
- Gee, C. J., Leith, L. M. (2007). Aggressive behavior in professional ice hockey: A cross-cultural comparison of North American and European born NHL players. *Psychology of Sport and Exercise*, 8, 567-583.
- Hawkins, J. D. a kol. (2000). *Predictors of youth violence*. Washington DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Hoover, N. C. (1999). National Survey: Initiation Rites and Athletics for NCAA Sports Teams. Alfred University.
- Hošek, V. (2001). *Psychologie odolnosti*. Praha: Karolinum.
- Huang, D. B., Cherek, D. R., Scott, D. L. (1999) Laboratory measurement of aggression in high school age athletes: provocation in a nonsporting context. *Psychological Reports*, 85, 1251-1262.
- Jandourek, J. (2001). *Sociologický slovník*. Praha: Portál.
- Kavussanu, M., Ntoumanis, N. (2003). Participation in Sport and Moral Functioning: Does Ego Orientation Mediate Their Relationship? *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 25, 5001-518.
- Kerr, J.H. (2006). Examining the Bertuzzi-Moore NHL ice hockey incident: Crossing the line between sanctioned and unsanctioned violence in sport. *Aggression and Violent Behavior*, 11, 313 - 322.
- Kolář, M. (2005). *Bolest šikanování*. Praha: Portal.
- Lakes, K. D., Hoyt, W. T. (2004). Promoting self-regulation through school-based martial arts training. *Applied Developmental Psychology*, 25, 283-302.
- Lee, M. J., Whitehead, J., Ntoumanis, N., Hatzigeorgiadis, A. (2008). Relationships Among Values, Achievement Orientations, and Attitudes in Youth Sport. *Journal of sport and exercise psychology*, 30, 588-610.
- Lemieux, P., McKelvie, S. J., Stout, D. (2002). Self-reported Hostile Aggression in Contact Athletes, No Contact Athletes and Non-athletes. *Athletic Insight*, 4,3, 42-56.
- Lorenz, K. (1966). *On aggression*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Loughead, T. M., Leith, L. M. (2001). Hockey coaches' and players' perceptions of aggression and the aggressive behavior of players. *Journal of Sport Behavior*, 24, 4, 394-407.
- Maxwell, J. P. (2004). Anger rumination: an antecedent of athlete aggression? *Psychology of Sport and Exercise*, 5, 279-289.
- McAdams, C. R. (2002). Trends in the Occurrence of Reactive and Proactive Aggression Among Children and Adolescents: Implications for Preparation and Practice in Child and Youth Care. *Child and youth care forum*, 31,2, 89-109.
- Miller, K. E., Melnick, M. J., Farrell, M. P., Sabo, D. F., Barnes, G. M. (2006). Jocks, gender, binge drinking, and adolescent violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 21,1, 105-120.
- Miller, B. W., Roberts, G. C., Ommundsen, Y. (2004). Effect of perceived motivational climate on moral functioning, team moral atmosphere perceptions, and the legitimacy of intentionally injurious acts among competitive youth football players. *Psychology of sport and exercise*, 6, 461-477.
- Molcho, M. a kol. (2009). Cross-national time trends in bullying behaviour 1994-2006: findings from Europe and North America. *International Journal of Public Health*, 54, 225-234.
- Myers, D. (2010). *Social psychology*. New York: McGraw-Hill.
- Nicholls, J. G., Miller, A. T. (1983). The Differentiation of the Concepts of Difficulty and Ability. *Child Development* 54, 4, 951-959.
- Nosanchuk, T. A., MacNeil C. (1989). Examination of the Effects of Traditional and Modern Martial Arts Training on Aggressiveness. *Aggressive Behavior*, 15, 153-159.
- Ntoumanis, N., Standage, S. (2009). Morality in Sport: A self-determination theory perspective. *Journal of applied sport psychology*, 21, 4, 365-380.
- Ommundsen, Y., Roberts, G. C., Lemyre, P. N., Treasure, D. (2003). Perceived motivational climate in male youth soccer: relations to social – moral functioning, sportspersonship and team norm perceptions. *Psychology of sport and exercise*, 4, 397-413.
- Pappas, N. T., McKenry, P. C., Catlett, B. S. (2004). Athlete Aggression on the Rink and off the Ice. *Men and Masculinities*, 6, 3, 291-312.
- Reynes, E., Lorant, J. (2004). Competitive martial arts and aggressiveness: a 2 yr. longitudinal study among young boys. *Perceptual and Motor Skills*, 98, 103-115.
- Reynes, E., Lorant, J. (2001). Do competitive martial arts attract aggressive children? *Perceptual and Motor Skills*, 93, 382-386.
- Rutten, E. A., Schuengel, C., Dirks, E. Geert, J., Stams, J. M., Biesta, J. J., Hoeksma, J. B. (2011). Predictors of Antisocial and Prosocial Behavior in an Adolescent Sports Context. *Social Development*, 20,2, 294-315.
- Skelton, D. L., Glynn, M. A., Berta, S. M. (1991). Aggressive behavior as a function of taekwondo ranking. *Perceptual and Motor Skills*, 72, 179-182.
- Slepička, P., Hošek, V., Hátlová, B. (2009). *Psychologie sportu*. Praha: Karolinum.
- Slepičková, I., Slepička, P. (1995). Problems of aggression and violence with sporting and non

sporting youth. *Acta Universitatis Carolinae Kinatropologica*, 31,2,29-37.

Tennenbaum G., Stewart, E., Singer, R. N., & Duda, J. (1996). Aggression and violence in sport: An ISSP position stand. *International Journal of Sport Psychology*, 27, 229-236.

Terry, P. C., Jackson, J. J. (1985). The Determinants and Control of Violence in Sport. *Quest*, 37, 27-37.

Mgr. Jiří Mudrák, Ph.D.

FTVS UK

José Martího 31

Praha 6 16000

Mudrak@ftvs.cuni.cz